

Lilijana Burcar (Univerza v Ljubljani)

Pojav adolescence in vznik mladinskega romana v angloameriškem prostoru kot prevladujoče forme 20. stoletja

Uvod¹

Adoloscenca je novodoben pojav, povezan s pospešeno industrializacijo v kapitalističnih zahodnoevropskih družbah v zadnjih dveh desetletjih 19. stoletja in s spremljajočo sistematizacijo šolstva s poudarkom na obveznem in podaljšanem šolanju. Predindustrijske družbe koncepta adolescence ali podaljšanega, drugega otroštva niso poznale. Prav tako nastopa pubertete, ki je zgolj fiziološki proces, niso jemale za posebno merilo osebnostne zrelosti in s tem za mejnik, na osnovi katerega naj bi se ločevalo starejše otroke od mlajših, še manj pa od odraslih (Griffin 1993, 12). Kot je pokazal Ariès (1991), v predindustrijskih družbah prehod iz otroštva v mladost in nato v odraslost tudi ni temeljil na razmejevanju med skupinami po kronološki starosti, temveč je razlikovanje med posameznimi obdobji bilo odvisno od stopnje otrokove ločenosti in s tem neodvisnosti od prvotne družinske oziroma bivanjske skupnosti. Predindustrijsko obdobje zato ni poznalo koncepta najstništva, temveč koncept mladostništva, ki je bil kronološko raztegljiv. Označeval je namreč »dolgo prehodno obdobje od trenutka, ko se je otrok največkrat že pri sedmih ali osmih letih« poslovil od domačega ognjišča in prešel v vajeništvo ali pa v služenje pri drugi premožnejši družinsko-ekonomski celici (kar je tudi naznačevalo njegovo vsaj delno neodvisnost od prvotnega družinskega okolja), pa vse do »trenutka popolne neodvisnosti, ki naj bi nastopila s poroko, največkrat šele sredi ali v poznih dvajsetih letih« (Gillis v Baxter 2011, 22). Industrializacija je prinesla podaljšano ekonomsko odvisnost otrok od prvotne družinske celice in s tem prisilno podaljšano bivanje v domovih staršev ali v drugih oblikah

1 Prispevek je nastal v sklopu raziskovalnega programa št. P6-0265, ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

oskrbe (npr. šolski internati), ki so bile odvisne od finančne podpore staršev. Ta odvisnost in vse večja priklenjenost na domovanje staršev pa je postala izrazito razredno razslojena.

Po eni strani sta vedno večja mehanizacija delovnih procesov in njihova tehnološka izpopolnjenost pripeljali do upada povpraševanja po otroški delovni sili, zavoljo česar so otroci ob hkratni sistematizaciji šolskega sistema vsaj do dvanajstega leta ostajali v šolah, pa čeprav so se pouka udeleževali sporadično ali pa glede na naravo podpornega dela, ki so ga morali opraviti doma le sezonsko (Kett 1977, 169). Avtomatizacijo delovnih procesov je spremljala tudi istočasna cepitev poprej kompleksnih obrtniških proizvodnih opravil na enostavnejše in segmentirane delovne procese, ki niso zahtevali kvalificirane delovne sile. Posledično je industrijski kapital že v zadnjih dveh desetletjih 19. stoletja začel zaposlovati mladostnike največkrat že pri štirinajstih letih, kar je po novem sovpadalo tudi s koncem formalnega obveznega šolanja, da bi po eni strani nadomestil izpad otroške delovne sile in po drugi ohranil čim večjo podcenjenost dela (Kett 2003, 365). Kajti mladostniki so lahko za polne mezde, ki so pripadale odraslim, zaprosili šele pri osemnajstih letih, a tudi takrat je veljala diskrecijska presoja delodajalca, ki je mladostnike po tem letu dopolnjene starosti lahko še vedno zaposloval zgolj kot pomočnike po statusu in torej še vedno le za drastično nižjo plačo pripravnika (Kett 1977, 171). Industrializacija je v primeru vsesplošno mizerno plačanega delavskega razreda v ožjem pomenu besede pomenila, da je dohodek mladostnikov/mladostnic služil kot podporni dohodek v družini in je pomenil razliko med golim preživetjem ali lakoto celotne družinske nuklearne skupnosti, hkrati pa ni omogočal samostojnega preživetja, zavoljo česar je velika večina mladostnikov ostajala doma do poroke. Istočasno je industrializacija po drugi strani prinesla potrebo tudi po šolanem kadru, ki se ga je nastavljalo kot uradnike, inženirje, delovodje, menedžerje in računovodje ne le v tovarnah ampak tudi v bančnem, zavarovalniškem in drugih, industriji podpornih sektorjih (Baxter 2011, 25). Posledično se je podaljšalo tudi šolanje, ki je v primeru tehnično podpornega kadra zahtevalo vzpostavitev srednjega šolstva in izobraževalnega procesa, ki je trajal vsaj do šestnajstega oziroma sedemnajstega, preferenčno pa do osemnajstega leta (Kett 1977, 158; Baxter 2011, 26). To je terjalo visok finančni

vložek s strani staršev, od mladostnikov pa predanost in spoštovanje do staršev kot njihovih skrbnikov, ki so sedaj prav tako kot njihovi vrstniki za tekočim trakom v industriji ostajali doma, a iz drugačnih, pa čeprav med seboj strukturno povezanih razlogov (Kett 1977, 172). V skladu s potrebami kapitala in industrializacije se je po drugi strani preoblikovalo tudi šolstvo. Postajalo je vse bolj specializirano, šolsko leto pa vse daljše, prav tako je postala tudi obvezna prisotnost otrok pri pouku čez vse leto in vsaj do štirinajstega oziroma šestnajstega leta starosti, medtem ko je izobraževalni proces postajal vse bolj ločen in segmentiran glede na kronološko starost otrok (Griffin 1993, Kett 1977). Za razliko od prejšnjega sistema se je mladostnike, starejše od osemnajstega leta, po novem začelo izključevati iz srednjega šolstva, ki je na ta način postalo domena najstnikov; višje šole pa so postale prostor druženja in izobraževanja na novo ozko postavljene starostne skupine osemnajst- in dvaindvajsetletnikov (Baxter 2011, 27). Na ta način se je mladostnike vse bolj izoliralo in segregiralo, ne le od mlajših otrok ampak tudi od odraslih.

Konstrukcija adolescence

Ti dejavniki so pripeljali do večje koncentracije določenega starostnega segmenta populacije na določenih mestih, s tem pa do njene večje vidnosti in prepoznavnosti, kar je bil tudi eden od predpogojev za izum adolescence ali najstništva (Baxter 2011, 29, 40). Adolescenca kot posebno starostno obdobje, ki naj bi nastopilo s puberteto in zavoljo katere naj bi mladostniki domnevno pridobili povsem drugačen nabor značajskih lastnosti, ki naj bi jih ločeval od otrok in odraslih, je posledica spoja oziroma vgradnje evolucijske rasne teorije v podmene psihologije, ki tako dobi biološko deterministični značaj. Temelje tej konstrukciji je na prehodu v 20. stoletje postavil G. Stanley Hall, ustanovitelj Ameriške zveze psihologov in avtor obsežnega dela *Adolescenca*,² objavljenega v dveh delih leta 1904. Evolucijska teorija, na podlagi katere je Hall v tem delu vzpostavil adolescenco kot posebno življenjsko obdobje, ki naj bi mu pripadala tudi povsem drugačna mentalna shema, je služila zagovoru umetnih hierarhij, s katerimi se je na

2 Celoten naslov dela v izvirniku je: *Adolescence: Its psychology, and its relations to anthropology, sex, crime, religion, and education*.

ideološko-znanstveni način podprlo in zagovorilo kapitalistično izkoriščanje človeka po človeku, s tem pa tudi takratni sistem globalne eksploatacije. Po tej evlucijsko rasistični teoriji naj bi se razvoj človeške vrste ločil na več vej z belo (lastniško) »raso« na samem vrhu t. i. razvojnega debla ali razvojne premice, pri čemer naj bi Afričani (takrat poglavitni vir suženjske delovne sile) obtičali najnižje na dnu in najbližje ostalim nečloveškim živalskim vrstam, kar naj bi jih zlilo s primitivnostjo in mankom zavesti, medtem ko naj bi prebivalci Azije izkazovali le delne civilizacijske lastnosti, zavoljo česar naj bi po tej ideologiji obtičali na sredini premočrtno zamišljene razvojne poti, zaostajajoč za prebivalci Zahodne Evrope, ki naj bi predstavljali vrhunec razvojne poti človeštva in s tem civilizacije tudi med t. i. belo raso (Griffin 1993, 14; McClintock 1995). Ista rasistična ideološka izhodišča, osrediščena v t. i. teoriji rekapitulacije, je Hall uporabil tudi pri konstrukciji adolescence in razumevanju le-te kot domnevno ločenega in po naboru lastnosti posebnega obdobja v razvoju posameznika, ki naj bi prikladno nastopil ob prehodu v najstniška leta. Življenjska obdobja sodobnega posameznika naj bi, podobno kot evlucijsko deblo za celo človeštvo, ponazarjala značilnosti razvojnih etap človeštva v preteklosti in s tem celotno zgodovino človeške vrste v malem, tj. razvoj od začetnega t. i. barbarškega obdobja in nezavestnosti, kar naj bi sovpadalo s fazo otroštva pa vse do nastopa civilizacije, kar naj bi sovpadalo z obdobjem odraslosti oziroma zrelosti (Kidd 2004). Na novo odkrita adolescenca naj bi na življenjski poti posameznika sovpadala s prehodnim obdobjem v zgodovini razvoja človeštva, t. i. obdobjem nomadstva, ko naj bi se s premiki ljudstev, paradoksalno, začeli oblikovati prvi zametki civilizacije in s tem človeške zavesti (Murray 1998, 94). To je zato tudi obdobje, ko naj bi se otrok premaknil od zlitosti in enosti s kaotičnim svetom narave oziroma »divjaške ljubezni« do nje k usvajanju prvih obrisov civilizacije ali mišljenja (Baxter 2011, 44). Adolescenca, ki naj bi predstavljala prav to novo in kvalitativno povsem drugačno razvojno fazo človeštva (tj. novih značajskih lastnosti), naj bi bila zato neizbežno obdobje izrazite turbulence, razrvanosti ali viharništva in zato v prvi vrsti konfliktno obdobje, saj naj bi šlo za »novo rojstvo človeka«, tj. za obdobje, ki naj bi ga zaznamovalo »rojstvo višjih, končno le pridobljenih in zaokroženih človeških lastnosti, kar naj bi [v zgodovini človeštva tudi] sovpadalo s trenutkom nastopa moderne civilizacije« ali zavesti (Hall

v Koops in Zweckerman 2003, 347).³ Ti procesi naj bi bili pri človeku po tej teoriji genetsko pogojeni in biološko zakodirani z nastopom pubertete. Na podlagi tega naj bi bila adolescenca zato univerzalno in neobhodno stresno obdobje za vsakogar, ki jo doživlja in za tiste, ki jo podoživljajo skupaj z adolescentom ali adolescentko (Dubas in dr. 2003, 377).

Kritična obravnava konstrukta adolescence

Sociologinje in zgodovinarji so si edini, da gre pri adolescenci, ki naj bi jo podčrtovalo obdobje viharništv in nestabilnosti – ali tega, kar je drugi psiholog, prav tako podvržen biološko deterministični obravnavi adolescence, Erik Erikson, kasneje poimenoval kriza identitete – za skupek nadeatih in skonstruiranih lastnosti, ki na podlagi evlucijske teorije postanejo homogene, univerzalno določujoče in predpisane lastnosti za novo kategorijo in s tem tip ljudi – najstnike. Fiziološki pojav postane preplasten s psihološko poustvarjenimi, tj. nadeatimi ali naknadno vpisanimi lastnostmi. Te so, kot sta pokazala Kett (2003) in Baxter (2011), v zgodovini vzpostavljanja adolescence kot posebnega in domnevno konfliktno naravnaneega življenjskega obdobja služile predvsem kot orodje za patologizacijo in kriminalizacijo, s tem pa za kontrolo določenih skupin najstnikov in najstnic, predvsem tistih iz urbano deprivilegiranih območij in najbolj izkoriščanih, tj. mladine delavskega razreda in rasno označenih manjšin. Adolescenca je postala poligon za vpisovanje najrazličnejših predsodkov (Baxter 2011, 19) in pripisanih značajskih lastnosti, začenši s konfliktno razrvanostjo in nestabilnostjo, ki naj bi imela po Hallovi evlucijski teoriji in njeni pregnetenosti z romantičnimi ideološkimi vsadki Rousseauja in Goetheja, svojo domnevno podmeno v biologiji človeštva, določajoč na ta način mentalni okvir slehernega najstnika.

3 Hall je koncept viharništv (*Sturm und Drang*) seveda prevzel od romantikov Schillerja in Goetheja, koncept »novega rojstva«, na podlagi katerega naj bi adolescent za razliko od otroka zadobil popolnoma nove lastnosti in s tem šele tudi prve človeške značilnosti, pa od romantičnega filozofa Rousseauja. Ta za razliko od Lockeja govori o tem, da smo kot ljudje rojeni dvakrat, in sicer prvokrat v obdobju otroštva, ko naj bi bili rojeni zgolj v eksistenco in drugič ko smo na prehodu iz adolescence v odraslost končno rojeni v življenje, tj. v stadij zavestnega bitja (Koops in Zweckerman 2003, 346). Ta dihotomija je povezana z romantičnim mitom nedolžnega otroka, ki slednjega enači s poljem narave, postavljajoč ga na ta način za izvndružbeno ali izkustveno nezaznamovano in s tem za nesnovno in nezavestno obliko pojavnosti (Burcar 2007).

Antropologinja Margaret Mead je bila ena izmed prvih kritikark, ki je odmevno pokazala, da gre pri adolescenci kot domnevno posebnem razvojnem stadiju – ki naj bi jo pestila izrazita čustvena nihanja in razrvanost, melanholičnost in konfliktnost ter razhod odraslega z domnevnim stanjem otroške nezavestnosti – za družbeni konstrukt, ki sloni na biološkem determinizmu in ki je produkt Zahoda in njegove sinteze med (kasneje klinično, v takrat zgodovinskem trenutku pa) genetsko psihologijo in darvinistično evolucijsko teorijo. Na podlagi raziskav drugih kultur je pokazala, da adolescenca ni nujno posebno mentalno stanje, še manj pa konfliktno in da ne moremo govoriti o univerzalnih posebnih značilnostih, še manj pa o psiholoških lastnostnih, ki naj bi izhajale iz nekakšnih bioloških danosti. Na podlagi študije samojske in drugih kultur je pokazala, da gre v prvi vrsti za skupek kulturno pogojenih in projiciranih značilnosti, ki so kvečjemu lastne ameriškemu in britanskemu prostoru, saj so družbeno pogojene in posledica »družbenih pritiskov« (Baxter 2011, 54), projekcij in predstav, s tem pa tudi vse bolj privzetega načina gledanja na najstnike in najstnice. Ali kot je ubesedila sama: »Pritisk in konflikt izhajata iz naše civilizacije in ne iz fizioloških sprememb, skozi katere gredo otroci« (Mead 1961, 235). V svojih odmevnih antropoloških delih, kot je bilo *Coming of Age in Samoa* (objavljeno 1928), je pokazala, da je razvoj otroka in njegov prehod v odraslost v večini primerov neproblematičen in nekonflikten, saj gre za postopen proces rasti in zorenja v družbo vedno že vpetega otroka, pri čemer gre za postopni, a med seboj odvisno prepleteni in soizgrajajoči vzorec pridobivanja, širjenja in poglobljanja fizioloških, čustvenih in vedenjih obrazcev (Trejos-Castillos in Vazsonyi 2011, 370) predvsem pa konceptualnega razumevanja sveta in delovanja v njem skozi celotno življenje, začeni z rojstvom. Osebnostna rast ni nekaj, kar nastopi šele z adolescenco, prav tako je razpon znanja, veščin in sposobnosti odraslih vrsta procesa, ki je neposredno odvisna od razvojnih temeljev, postavljenih že v ranem otroštvu (Newman in Newman 1999, 79). Adolescenca pomeni nadaljevanje tovrstnega razvoja, ki se prav tako ne konča s prehodom v odraslost, saj je tudi odraslost podvržena neprestanim procesom nove rasti in zato identitetnim preobratom ali celo redukcijam, odvisno od družbenih, političnih in ekonomskih dejavnikov.

Pri razvoju in osebnotni rasti gre torej za kontinuiran proces, ki ne nastopi šele s puberteto ali adolescenco, saj so otroci prav tako družbena bitja,

vpeta v procese postajanja in nastajanja, ozaveščanja in učenja od ranih nog. Konstrukt adolescence kot domnevno posebnega mentalnega stadija s poudarkom na notranji razrvanosti in nestabilnosti, s katero naj bi šele nastopilo zavedanje in proces vzpostavljanja predpisanih ali normativnih identitet zato služi kot ideološko orodje, ki od vsega začetka pomaga ohranjati romantični mit nedolžnega otroštva in s tem odruženje otroka kot telesno in duševno brezsnoвне, aseksualne in družbeno izvotljene pojavnosti. Hkrati nastopa kot poligon za vzpostavljanje fiksnih in hierarhično binarno namišljenih družbenospolnih in spolnih identitet, kot jih zahteva heteronormativno osrediščeni kapitalistični patriarhat. Kljub temu da so številne sociologinje, antropologi in kasneje tudi psihologi pokazali na ideološki izvor adolescence in da ta ne predstavlja nenadnega preloma in izoliranega kvalitativnega preskoka, je koncept adolescence in s tem koncept viharništvā in notranje konfliktnosti s poudarkom na nenadnem odkrivanju in vraščanju v binarno predpisane identitetne okvire kot izključne domene najstništva zaznamoval tudi angloameriško in kasneje evropsko književnost v drugi polovici 20. stoletja. Ta je tako ohranila ali pa zunaj angloameriškega prostora šele vzpostavila izrazito bipolarnost v načinu koncipiranja in podajanja pogleda tako na otroka kot na mladostnika.

Vzpostavitev adolescence v književnosti za mlado bralstvo

Skonstruirani pogled na mladostnika kot kvalitativno drugačnega pojava – tj. kot nekoga, ki naj bi zavoljo pridobivanja domnevno prvih obrisov zaveštvā in s tem povezanega vstopanja v kalupe prepoznavne identitete obstajal v neprestanem konfliktu s samim seboj in obdajajočo družbo – postane v angloameriškem prostoru privzeti obrazec šele sredi 60. let. S prevzemom pogleda na najstnika, kot ga je postavila Hallova darvinistična psihologija, postaneta notranja razklanost, nestabilnost in konfliktnost naddoločujoče lastnosti najstniških protagonistov, najstnik pa posebna in problematična kategorija. To privzetje pogleda na adolescenta in adolescenco je imelo za posledico preoblikovanje literarnih del, pisanih za mlado bralstvo, in vpeljavo novega, specifičnega žanra, poznanega kot roman zorenja (coming-of-age novel), ki je v osemdesetih letih prejšnjega stoletja prešel v mladinski problemski roman. Prve temelje temu žanru sta v angloameriškem prostoru

postavili Salingerjeva *Igra v rži* in *Outsiderji* (1967) pisateljice Hinton ter nekoliko kasneje še Cormierjeva *Čokoladna vojna* (Cart 2010). Za to vrsto književnosti je značilno, da sloni na prvoosebni pripovedi, in se za razliko od tradicionalne otroške književnosti, ki jo podčrtuje eksternalizacija dogodkov in glas vsevednega pripovedovalca, pomakne v opisovanje psihološke notranjosti ali čustvenega dožemanja in razmišljanja osrednje pripovedne osebe, ki je tudi njen fokalizator. Za adolescentsko književnost je torej značilno, da raziskuje psihološko notranjost ali misli in čustvovanja osrednjega protagonista, ki ga pesti uporniška in večinoma konfliktna drža, osamljenost in hkrati, a ne povsem paradoksalno, prilagajanje vnaprej domnevno dani in fiksni identiteti, ki jo bo moral slej ko prej sprejeti za svojo. Pri tem velja, da si je ta književnost prilastila primat nad podajanjem izkustvenosti in vpetosti njenega protagonista v okvire in spone družbe kot nečesa, kar naj bi domnevno ločilo otroka od najstnika. Zanj je značilen nenaden premik k obravnavi domnevnega prvega vznika osebnostne rasti in spremljajočih procesov izkustvenega zorenja, kot da bi bilo dožemanje realnosti in vpetost vanjo izključno le domena mladostnika. Na ta način se sicer vedno že porajajočo izkustvenost in družbeno pogojenost tako otrok kot njihovih otroštev tudi medvrstično neprestano zanikuje. S to prerazporeditvijo pravice do izkustvenosti tradicionalna otroška književnost lahko še naprej ostaja varno vpeta v utrjevanje romantičnega imaginarija nedolžnega otroka in v idealizacijo otroka kot družbeno nezaznamovane in brezsnovne oblike bivanjskosti. To je bil svojevrsten politični projekt 19. stoletja, ki je koreninil v vzniku liberalnega individualizma in kulta romantičnega pesnika kot genija.⁴ Romantična ideologija nedolžnega otroštva vodi v brisanje

4 Da bi lahko romantični pesniki, ki so vpeljali konstrukt nedolžnosti otroštva, njegovega nosilca izvotlili in predelali v ikono popolne eteričnosti oziroma družbene nezaznamovanosti, so otroka zato simbolično prestavili v posebej ločeno polje narave, ki so jo istočasno opremili z izbranimi človeškimi lastnostmi, kot so čustvenost, senzibilnost in domišljijastost (Pifer 2000, 20). Na ta način so otroka tudi izenačili s statusom t. i. plemenitega divjaka, ki lahko najbolje uspeva zunaj primeža družbenih posegov, torej le, če je prepuščen sam sebi. V tem stanju naj bi otrok uspeval, kot je propagiral William Wordsworth, kot posebna vrsta vidca ali preroka. To je romantičnim pesnikom služilo za izhodišče, da so tudi sami sebe vzpostavili in si utrdili pozicijo romantičnega pesnika kot utelešenje genija. Romantiki so namreč na posebno in privilegirano mesto postavili holističen način mišljenja, ki naj bi bil posledica otrokove izkustvene nezaznamovanosti in neokrnjene intuitivnosti. Z izjemo Williama Blaka (predromantika) so trdili, da sposobnost holističnega in vsestranskega razumevanja sveta v otroštvu pripada vsem, v odraslosti pa le izbrancem, tj. romantičnim pesnikom (Burcar 2007, 19, 17).

razumevanja, da je otrok od rojstva dalje vpet v konkretne zgodovinsko-družbene okvire, ki ga aktivno interpelirajo, gnetejo in določajo v njegovi neprestano porajajoči se subjektiviteti, v možnostih postajanja in obstoja. Zato je ta konstrukt od svojega nastanka dalje deloval kot politično orodje: poleg tega, da je služil naturalizaciji predstave o romantičnem pesniku kot geniju oziroma edinemu vsevedu in preroku človeške družbe, je istočasno služil tudi preusmerjanju kritičnega pogleda od dejstva, da so otroci sestavni del družbe, tj. da so vanjo vpeti in zato neposredno izpostavljeni njenim zakonitostim prav v času, ko je bilo izkoriščanje otrok kot poceni delovne sile na vrhuncu.

Konstrukt zavesti in izkustva kot izključujoči se domeni otroške in mladinske književnosti

Mladinska književnost, ki gradi na primatu izkustvenosti, in klasična otroška književnost, ki gradi na nedolžnosti otroštva, sta zato medsebojno komplementarni strani istega kovanca kapitalistične patriarhalne družbe. Projekt nedolžnosti otroštva je pravzaprav porodil tudi projekt vzpostavljanja in konstrukcije adolescence kot ločenega in otroštvu premo sorazmerno drugačnega stadija; oba procesa sta si medsebojno ideološko podporna in soodvisna: eden poraja drugega in obratno. Če je torej za književnost adolescence ali drugega otroštva značilno, da si je ob uvedbi prvoosebne pripovedi prisvojila polje izkustvenosti, ki ga obvladuje s poudarkom na vraščanju v naprej dane, nepreizprašane identitetne sheme, kot jih predpisujejo potrebe kapitalistično patriarhalne družbe, ne gre pozabiti, da klasično in znova vse bolj intenzivno trženo otroško književnost ponovno zanima ravno nasproten proces uprizarjanja in utrjevanja nedolžnosti otroštva v času, ko se denimo ponovno pogloblja revščina in razslojevanje, ne le med odraslimi ampak otroki samimi. To književnost, nastavke katere najdemo v angleški romantiki, zaznamuje zaklepanje otroškega protagonista v posebej izolirani in od družbe umetno ločeni svet narave, ki ga ne zaznamujejo protislovja in kjer v najslabšem primeru vladajo hitro rešljivi in le navidezni konflikti. Predvsem pa, kot je v svoji prelomni študiji pokazala Maria Nikolajeva (2000), klasična otroška književnost na ta način otroka zaklepa v posebej namišljeni prostor izobilja in cikličnosti časa, na osnovi česar pravzaprav

vzdržuje predstavo o izkustveni nezaznamovanosti in s tem univerzalnosti nedolžnega otroštva. Ob koncu svojih pustolovščin, in s tem prehojene poti, je za otroka v teh klasičnih delih namreč značilno, da obvezno pada nazaj v stanje neizkustvenosti, saj ga tovrstna besedila vsakič znova vračajo na izhodiščno točko. Izkušnje in uvidi, ki jih je otrok neizbežno pridobil na že prehojeni poti, so sproti razveljavljene, kot izpostavlja Nikolajeva, tako da je pustolovščina v izteku pripovedi največkrat preosmišljena za nazaj kot le del sanj, ki jih je otrok denimo tako kot Alice v stanju polzavesti in varnega objema narave sanjal na rečnem bregu. Ti uvidi pa so lahko tudi izbrisani z obvezno izgubo otrokovega spomina ob njegovi vrnitvi v njegovo domovanje oziroma na točko, s katere je to potovanje začel (2000, 135). Protagonist je tako vsakokrat znova vrnjen na začetek časovne točke, s katere je štartal in s katero mora svojo pot izkustvenosti vsakokrat ponoviti, a le da bi se zopet znašel na samem začetku. V skladu s formulo romantičnega imaginarija otroštva je na ta način nedolžnost otroškega protagonista vsakič znova ohranjena oziroma ponovno vzpostavljena, saj ta ostaja večno vpet v cikličnost časa. Ta, za razliko od linearne koncepta v mladinski književnosti in z njim povezanim izkustvenim zorenjem, prinaša tudi večno ukleščeno otroka v pastoralni svet izkustvene nezaznamovanosti in s tem predpisane projicirane izpraznjenosti.

Če je torej za klasične otroške pripovedi izobilja in cikličnega časa značilno, da v njih nastopa en sam subjekt, ki obstaja v popolni harmoniji z obdajajočim ga svetom narave, je za linearne in v svet človeštva postavljene mladinske pripovedi značilno, kot navaja Nikolajeva (2000, 8), da je ta umišljena pastoralna enoznačnost ali idilična enovitost sveta implodirana in razdrobljena. Mladinska književnost prinaša in odraža zunajbesedilno obstoječo navidezno kaotičnost in dialoškost sveta (prav tam), iz katere mladostnik tudi črpa raznoterost svojih izkustev in uvidov. Po tej narativni postavitvi se torej klasična mladinska pripoved temeljito razlikuje in tako povsem oddaljuje od šablone urejenega in enodimenzionalnega arhaičnega sveta izobilja oziroma neproblematičnega pastoralnega sveta nedolžno koncipiranega otroštva. V tem svetu je otrok v svoji nedolžni zamaknjenosti postavljen za vsemogočnega in skrbečega vladarja narave in preostalih bitij (Nikolajeva 2000, 78), kar pomeni, da je vedno le v interakciji s samim seboj, saj je umetno povsem odrezan od ostalega človeštva

in s tem samega družbenega ustroja. Pri tem uprizarjanju sveta idile je, kot še poudarja Nikolajeva (2000, 28), najpomembnejše vseprevevajoče občutje nedolžnosti ali izpraznjenosti in nezaznamovanosti, in sicer: politične, družbenokulturne, intelektualne in, ne nazadnje, tudi seksualne. Primarni cilj tovrstnih besedilnih svetov je otroške in druge bralce tudi obdržati v tej iluzorni predstavi (Nikolajeva 2000, 8). To je vse v ostrem nasprotju s klasičnimi mladinskim romanom, kot je npr. Salingerjeva *Igra v rži*, ki temelji na poudarjanju protagonistove vpetosti v družbeno okolje, pa čeprav se ga prikazuje kot iz njega izvrženega in obrobnega oziroma nerazumljenega (Nikolajeva in Hilton 2016, 2). Formula odtujenosti, ki jo je uvedel Selinger v *Igri v rži*, je formula družbeno osamljenega, nikakor pa ne izoliranega mladostnika: ta sicer nastopa sam, a v interakciji z družbo, kar velja tudi za večino kasnejših del tradicionalno pisane mladinske književnosti. Kasnejša mladinska dela so sicer Salingerjevo osnovno formulo popolne izoliranosti, boleče osamljenosti in nerazumevanja s strani družbenega okolja, s katerim se spopada mladostnik, omilila. Čustveno razrvanega in uporniškega mladostnika so namreč vpela v širšo podporno mrežo odraslih in sovrstnikov, s katerimi najstniški fokalizator obstaja v interaktivni in medsebojno podporni ali vsaj izpovedni navezi z nekom drugim. Mladostnik se za razliko od nedolžnega otroka družbi vedno vsaj približuje, kar naj bi ponazarjalo njegov stik s človečnostjo ali prehod vanjo, medtem ko mora otrok, da bi se ohranil mit nedolžnosti, kot ga je vzpostavila romantika, ostati zakoličen v posebno ločenem in izpraznjenem svetu narave, tj. v svetu izvendružbenosti in nezavestnosti.

Patriarhalni konstrukt binarnih seksualnih identitet

Proces izvotljevanja otrok, s čimer je povezan proces prestavljanja izkustvenosti izključno v polje adolescence in njene književnosti, je ključnega pomena tudi za razumevanje telesnosti otroka in v povezavi s tem telesnosti in seksualnosti nove kategorije mladostnika. Jacqueline Rose je v svoji prelomni študiji *Peter Pan, or The Impossibility of Children's Literature* (1984) pokazala, da romantično ponastavljanje otroka kot nezavednega in družbeno nezaznamovanega nima opravka le s procesom, v katerem gre za zanikanje in brisanje otrokove neprestano porajajoče se izkustvenosti in vednosti.

Pokaže namreč, da je ta proces neposredno vpet tudi v obravnavno in koncipiranje otroka kot povsem telesno nespecifičnega in brezsnovnega bitja. Izhajajoč iz Freudove teorije o polimorfni seksualnosti otrok, Rose dokaže, da je ta proces ponastavljanja otroka za ezoterično telesnega ali materialno nespecifičnega dejansko podaljsek želje heteronormativne, tj. falično osrediščene patriarhalne družbene matrice in odraslega sveta po obvladovanju zanj sporne polimorfične seksualnosti in erotičnih nagnjenj, ki jo izkazujejo otroci s svojimi še ne povsem binarno ospoljenimi oziroma družbeno-spolno kategoriziranimi in zamejenimi erogenimi telesi. Zato tudi vztrajanje heteronormativne patriarhalne matrice na domnevno seksualnem prebujenju mladostnika, s čimer se po eni strani briše za nazaj nevarna polimorfičnost seksualnosti pri otroku in se hkrati pri mladostniku vzpostavlja zahteva po privzemanju in vraščanju v spolno identiteto, ki je binarno preplastena in razcepljena na dvoje, med seboj domnevno izključujočih se in hkrati hierarhično postavljenih, esencialističnih identitetnih okvirov. To sta binarno zastavljeni kategoriji homoseksualnega in heteronormativnega, ki sta predstavljeni kot izbira, v resnici pa delujeta kot predmet tihe prisile. Pri tem je t. i. homoseksualno v najboljšem primeru izločeno kot posebna identiteta, ki je heteronormativnemu in centralno nastavljenemu vzorcu sedaj še vedno zgolj dopolnilni in podrejeni element. Pretočnost in fluidnost spolnosti postane tabu, saj mladinska književnost vztraja na privzemanju ene ali druge identitete, pri čemer je homoseksualno v izhodišču zastavljeno kot sekundarna identiteta, in zato še vedno kot problem, saj gre v vseh primerih za obravnavo heteronormativnosti kot jedra in vsega ostalega kot nečesa, kar je potrebno vsakič znova vzpostaviti, in sicer kot nekaj posebnega in drugačnega, in zato vsakokrat znova posebej sprejeti in le tolerirati. Za tradicionalne tokove mladinske književnosti je tako značilno, da zavoljo svoje zapisanosti binarnostim vztrajajo pri esencialističnem izgrajevanju koncepta identitete. Obravnavajo jo kot zaokroženo, enovito, in zlahka prepoznavno ali določljivo, stabilno in vnaprej dano, nepreizprašujoč historično ozadje njene binarične zastavljenosti, kar velja tudi za družbeno spolne in ne le seksualne identitete. Identiteto naj bi moral mladostnik tako preprosto le odkriti, a le ob predhodni izvržbi polimorfične seksualnosti, in skozi čustveno odklonilne vzpone in padce v izteku sprejeti za svojo eno od ponujenih binarnih možnosti, ki dejansko delujejo kot zamejitve.

Za tem manevrom projiciranja nedolžnosti in zanikovanja erogenosti otroških teles, na kar je opozoril že predromantični pesnik William Blake, stoji namera, da bi se izbrisalo zavedanje, da je človeška seksualnost dejansko polimorfna oziroma biseksualna (ali v očeh falocentrično osrediščene heteronormativne matrice »perverzna«), saj to zavedanje bistveno ogroža navidezno stabilnost domnevno jasno razmejenih in medsebojno domnevno izključujočih se kategorij homoseksualnega in heteroseksualnega znotraj patriarhalne heteronormativne matrice, in na podlagi česar se tudi utrjujejo konstrukti maskulinnosti in femininnosti, ki se povratno vgrajujejo tako v osmišljanje spolnosti kot vpisovanje družbenospolnih vlog in delitve dela na splošno. Mladinski, zlasti problemski roman, je zato s svojim poudarkom na domnevno nenadnem odkrivanju in vraščanju v (predpisano) seksualno identiteto patriarhalne heteronormativne matrice zapisan predvsem vzpostavljanju pogleda na izkustvenost in psihično dozorelost kot nekaj, kar naj bi nastopilo šele s heteronormativno predpisano spolnostjo in kar naj bi temeljilo primarno v genitalnem spolnem aktu, postavljajoč in vzdržujoč pri tem kvalitativno razliko, ne le med domnevno nezavestnostjo otroka in polno zavestnostjo mladostnika, ampak tudi med domnevno ostro zamejenimi heteronormativnimi in homoseksualnimi spolnimi vzorci kot izhodišči za dvoje, domnevno različnih, psiholoških modalnosti, kar je seveda izum druge polovice 19. stoletja. Da ta paradigma ostaja od vstopa konstrukta adolescence kot viharniškega obdobja v literarno polje vsesplošni obrazec, pričajo tudi progresivna mladinska dela, kot je npr. Pullmanova trilogija *Njegova temna tvar*, ki je zaznamovala angloameriško mladinsko književnost na prehodu v 21. stoletje. V zaključku postavi trilogija ostro zarez med odraslostjo in otroštvom, kar je v popolnem nasprotju z njenim preostalim delom, kjer otroštvo obravnava kot kompleksno in s svetom odraslih soobstoječo in prekrivajočo se obliko bivanjskosti. Trilogija kompleksnost otroštva in stanje zavestnosti med otroškimi protagonisti sunkovito in v enem zamahu razveljavi za nazaj tako, da stanje zavestnosti in izkustvenosti reducira na nekaj, kar naj bi izhajalo izključno iz in le iz specifične oblike spolnosti, tj. heteroseksualnega in izključno genitalno (ali implicitno reproduktivno) osrediščene spolnega akta. Na podlagi tega med dvema, sedaj že najstniškima, akterjema stanje izkustvenosti in zavedanja trilogija prestavi v polje adolescence, kar naj bi naznanjalo tudi prehod otroka iz

stanja polzavesti ali nezavesti v ontološko stanje odraslega. Pri tem padanje posameznika v zavestnost in družbeno izkustvenost v svojem izteku povezuje s spolnostjo, ki naj bi jo v prvi vrsti za nameček prinesla le izkušnja heterogenitalne spolnosti. A kot je izpostavila Kokkola, so takšne postavitve nelogične: »spolni akt lahko do neke mere razkriva občutje in stanje posameznika npr. v odnosu do svojega partnerja, nikakor pa ga ni mogoče šteti za osrednjo in prelomno življenjsko izkušnjo, ki naj bi čez noč prinesla nenaden izbris nekega ontološkega stanja in prehod v drugega, prejšnjemu popolnoma nasprotnega« (2013, 8).

Zaključek

Vnos konstrukta adolescence v literarno polje kot nečesa, kar naj bi bilo univerzalno zaznamovano s konfliktnim obdobjem viharništva – to pa naj bi bilo povezano z nenadnim prehodom otroka v stanje zavestnosti in šele v začetni proces vzpostavljanja in privzemanja prvih in fiksno osmišljenih identitetnih okvirov – služi po eni strani ohranjanju romantičnega mita o nedolžnosti otroka, tj. otroka kot izvendružbene, ahistorične in aseksualne pojavnosti, in po drugi, a hkrati povezani, strani prikriti zahtevi po odpravi identitetnih fluidnosti, ki ne le motijo ampak tudi postavljajo pod vprašaj npr. družbenospolne in seksualne binarnosti kapitalistično-patriarhalne družbe. Od tod tudi zahteva po gledanju na adolescenco in njenem občutenju kot viharnega prehodnega življenjskega obdobja, ki naj bi predstavljalo ločnico med otroštvom in odraslostjo, pri čemer naj bi bilo slednje zasidrano v domnevno fiksni in neproblematični identitetni kategoriji. Konstrukt adolescence, če preoblikujemo misel Kokkole, pravzaprav služi vzdrževanju mita dvojnih fiksni identitet, tj. nedolžnosti otroštva in domnevno fiksne heteronormativne odraslosti s toleriranimi dopolnilnimi odkloni, kjer naj bi vraščanje v dane identitete posodobljenega kapitalističnega patriarhata in njihovo nepreizpraševanje predstavljalo nastop zavesti in prehod v odraslost oziroma zrelost. Da bi prelomili s tem konstruktom se nekateri novodobni mladinski angloameriški romani v zgodnjem 21. stoletju vse bolj obračajo h kvirovski teoriji, vedno bolj opazna pa je tudi tendenca, da bi se otroka in mladostnika obravnavalo ne kot dve ločeni in nasprotni kategoriji, ampak kot del kontinuuma in zato kot del medsebojno

prelivajočih se, soizraščajočih in nadgrajujočih se izkustvenih svetov, tj. kot del enovite in kontinuirano kompleksne izkustvene krajine ali človečnosti same (Hunt 2002, 146).

Literatura

- Ariès, Philippe (1991): *Otrok in družinsko življenje v starem režimu*. Ljubljana: ŠKUC, Filozofska fakulteta.
- Baxter, Kent (2011): *The Modern Age: Turn-of-the Century American Culture and the Invention of Adolescence*. Tuscaloosa: The University of Alabama Press.
- Burcar, Lilijana (2007): *Novi val nedolžnosti v otroški literaturi: Kaj sporočata Harry Potter in Lyra Srebrousta?* Ljubljana: Sophia.
- Cart, Michael (2010): *Young Adult Literature: From Romance to Realism*. Chicago: American Library Association.
- Dubas Semon, Judith/Miller, Kristelle/Petersen Anne C. (2003): »The Study of Adolescence during the 20th century«. V: *The History of Family*, št. 8, str. 375–397.
- Griffin, Christine (1993): *Reprentations of Youth: The Study of Youth and Adolescence in Britain and America*. Cambridge/Oxford/Cambridge, MA: Polity Press.
- Hunt, Jonathan (2002): »Redifining the Young Adult Novel«. V: *The Horn Book Magazine*, March/April 2007, str. 141–147.
- Kett, Joseph F. (1977): *Rites of Passage: Adolescence in America from 1790 to the Present*. New York: Basic Books Inc.
- Kett, Joseph F. (2003): »Reflections on the history of adolescence in America«. V: *The History of the Family*, št. 8, str. 365–373.
- Kidd, Kenneth B. (2004): *Making American Boys: Boyology and the Feral Tale*. Minneapolis/London: University of Minnesota Press.
- Kokkola, Lydia (2013): *Fictions of Adolescent Carnality: Sexy Sinners and Delinquent Deviants*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Koops, Willem/Zuckerman, Michael (2003): »Introduction: A Historical Developmental Approach to Adolescence«. V: *History of the Family*, št. 8, str. 345–354.

- Mead, Margaret (1961): *Coming of age in Samoa: a psychological study of primitive youth for Western civilization*. New York: Morrow.
- McClintock, Anne (1995): *Imperial Leather: Race, Gender and Sexuality in the Colonial Context*. New York/London: Routledge.
- Murray, S. Gail (1998): *American Children's Literature and the Construction of Childhood*. New York: Twayne Publishers.
- Newman, Barbara M./Philip R. Newman (1999): *Development Through Life: A Psychosocial Approach*. Wadsworth: Brooks/Cole.
- Nikolajeva, Maria/Hilton, Mary (2016): »Introduction: Time of Turmoil«. V: Nikolajeva, Maria/Hilton, Mary (ur.): *Contemporary Adolescent Literature and Culture: The Emergent Adult*. London/New York: Routledge, str. 1–17.
- Nikolajeva, Maria (2000): *Time in Children's Literature*. Boston: Scarecrow Press.
- Pifer, Ellen (2000): *Demon or Doll? Images of the Child in Contemporary Writing and Culture*. Charlottesville/London: UP of Virginia.
- Rose, Jacqueline (1984): *The Case of Peter Pan, or The Impossibility of Children's Fiction*. London: Macmillan.
- Trejos-Castillo, E./Vazsonyi, A. T. (2011): »Transitions into Adolescence«. V: Bradford Brown B./Prinstein, Mitchell J. (ur.): *Encyclopedia of Adolescence*. London, Waltham/San Diego: Academic Press, str. 369–375